

MONUMENTELE DE ARHITECTURĂ ISTORICĂ: O REALĂ REUTILIZARE A ACESTORA ÎN PREZENT

Viorica URSU, ORCID ID: 0000-0003-4194-47992

viorica.ursu@dp.utm.md

Annotation: *The historic architectural monuments represented and represent, even today, the historical imprint of older or newer times, which in fact, are some cultural gems, which are passed down from generation to generation, in order to preserve and capitalize on them. And all of them, in turn, were built with one purpose - according to their intended use. But time can change some aspects related to the original destination of the architectural monuments: either they are no longer so attractive for visitors, or they are no longer visited by parishioners (if we are talking about church ones), or there is another valid reason.*

This will be the research of this article - let's show another destination of the architectural monuments, what they were transformed into, who was the initiator of the change, but also other important aspects.

Keywords: *monument, architectural monument, church, residential house, architectural heritage, ecclesiastical building, monastery.*

Introducere. Toată istoria omenirii sau a unui stat aparte poate fi definită prin multitudinea valorilor culturale, de diferite categorii, dar și a civilizației acestora, care de-a lungul timpului au îmbogățit popoarele cu diferite tradiții, scrieri, creații artistice, opere, construcții etc, care astăzi ne dau posibilitatea să cunoaștem trecutul prin intermediul acestora [1, p.293].

Una din valorile culturale ale omenirii - patrimoniul arhitectural, este patrimoniul format din totalitatea bunurilor care au o importanță majoră în societate, în educație, în economie etc. Aceste bunuri, numite și monumente de arhitectură sunt valori culturale care se transmit din generație în generație.

Monumentele arhitecturale se impun atenției publice prin calitățile lor artistice: proporții, modalitatea de a prelucra și pune în operă materialul de construcție, valoarea decorației plastice, cât și prin particularitatea lor de a reprezenta epoca istorică în care au fost construite. Monumentul poate fi atât o clădire păstrată și utilizată în continuare, precum și vestigiile arhitectonice puse în valoare prin săpături arheologice, ruinele unor așezări sau construcții, păstrate în stare

fragmentară ori în stare de ruină, care evocă realitățile din trecut [2, pag. 56].

Rezultate:

1. Monumente de arhitectură: noțiune și clasificare. Dacă să revenim la categoria de bază și anume a celor de “monumente”, acestea pot fi clasificate în mai multe categorii, în dependență de anumite criterii. Și în una din categorii, după criteriul structural, monumentele se clasifică în [1]:

- *Monumentele istorice și culturale;*
- *Monumente de arheologie;*
- ***Monumente de arhitectură;***
- *Monumente de for public;*

Iar monumentele de arhitectură reprezintă bunuri imobile, clădiri aparte sau ansambluri de obiecte care fac parte din patrimoniul cultural, care, datorită arhitecturii, unicității și integrității lor în peisaj, au valoare din punct de vedere istoric, artistic sau științific; situri: lucrări ale omului sau opere rezultate din conjugarea acțiunilor omului cu natura. Monumentele nu sunt discriminate după criteriul cronologic, etnic, confesional sau de altă natură. Valoarea estetică, funcțională sau materială a monumentului este subsidiară față de calitatea de mărturie istorică [3, pag.122; 3, p. 295]. Inițial, noțiunea „monument de arhitectură” se referea, în mod tradițional, după cum menționează cercetătoarea Tamara Nesterov, la opere arhitecturale cu caracter de unicat, apoi ea s-a extins și asupra ambianței monumentelor, în scopul creării spațiului liber necesar pentru perceperea individuală a operelor de arhitectură și păstrarea cadrului natural sau construit în care au fost concepute acestea. Odată cu adoptarea unor noi definiții, mai extinse, referitoare la această categorie de monumente, începând cu a doua jumătate a anilor '60, monumente de arhitectură erau considerate și zone întregi de interes istoric, centre urbane și chiar orașe mari, cu moșteniri istorice și artistice valoroase [4, p.16].

Ținem să menționăm că monumentele de arhitectură la rândul său mai pot fi clasificate în mici grupuri [5]:

– *arhitectura clădirilor civile*, poate fi formată în dependență de exigențele funcționale specifice utilizării lor. Aici putem analiza adăposturile create individual de către om, care mai tâziu au devenit adevărate opere de artă.

– *edificiile publice*, au apărut concomitent cu democratizarea societății, creșterea nivelului de trai, cultură și instruire. Tipurile de clădiri publice sunt diverse: administrative și a diverselor organizații și instituții sociale și politice, săli de spectacole și concerte, centre comerciale și de alimentație publică, complexe sportive, garile auto, feroviare, aeroporturi; stabilimentele curative și de instruire, ș.a.

– *arhitectură religioasă*, este intruchiparea credinței și toleranța religioasă a întregului popor. Din această clasă fac parte bisericile creștine, bisericile romano-catolice, bisericile evanghelice sau chiar și casele de rugăciuni.

– *complexele monastice*, sunt totalitatea mănăstirilor împreună cu curțile sale.

– *arhitectura rupestră*, este compusă din lăcașuri de cult, majoritatea lor nedeterminate după origine și vechime, utilizate cu intermitențe până în perioada modernă.

– *arhitectura industrială*, este alcătuită din arhitectura instalațiilor populare și profesionale.

2. Situația actuală a unor monumente arhitecturale. Multe din categoria monumentelor arhitecturale sunt cele religioase. De-a lungul istoriei au fost construite multe lăcașe sfinte, indiferent de religia propăvăduită. Acestea au avut doar scop religios, unde enoriașii de diferite confesiuni și religii își găseau adăpostul spiritual. Clădiri vechi de secole, clădiri mari, uneori impunător de mari, bisericile istorice continuă și astăzi să uimească prin arhitectura lor.

La un moment dat, Europa și SUA s-au confruntat cu problema bisericilor goale. Enoriașii au încetat să meargă la slujbe, din cauza că nu mai sunt religioși.

Unele biserici din Europa de Vest chiar pot fi vândute: în funcție de suprafața și vechimea lăcașului de cult, o biserică poate ajunge la câteva milioane bune de euro. Statisticile arată că, anual, aproximativ 20 de biserici se vând. Specialiștii în imobiliare susțin că, pe zi ce trece, această piață devine tot mai mare. Bisericile sunt scoase la licitație cu tot mobilierul din cauză că numărul de credincioși este în scădere zi de zi. Acesta este un fenomen în creștere în Franța, Germania, Țările de Jos, Danemarca, Turcia și așa mai departe. Din motive de oportunitate economică, lăcașurile de cult, sunt vândute cu tot cu patrimoniul lor artistic. Nu doar în Europa Occidentală a scăzut numărul de enoriași, ci

și în zonele de conflict. Exemple de această natură găsim și în Cipru, unde consecința firească a fost scăderea numărului de biserici cu 38%, acestea fiind de fapt vândute și refolosite. În total, 120 de biserici creștine au fost transformate în depozite, muzee sau chiar în moschei [6].

3. Reutilizarea sau schimbarea destinației unor monumente de arhitectura. Astfel, suntem în prezența unei schimbări a destinației sau reutilizată a monumentelor arhitectural istorice. În arhitectură, reutilizarea adaptivă (numită și reutilizarea clădirii) se referă la reutilizarea unei structuri existente pentru un nou mod de folosință. Arhitectura adaptivă de reutilizare dă o nouă viață structurilor istorice, transformându-le în ceva util pentru mediul înconjurător, cum ar fi de exemplu centre comunitare sau locuri creative cu utilizare mixtă, restaurant, biblioteci, chiar și case de locuit. Proiectele de reutilizare adaptivă păstrează ceea ce este mai bun la construcțiile istorice în special acele caracteristici unice și autentice care nu pot fi prezente și adaptate în construcții noi, dar le dezvoltă într-un mod care este mai modern și mai utilizabil. Acest concept de dezvoltare și reutilizarea, în general are scopul de a păstra exteriorul unei clădiri și adaptarea pentru a reutiliza interiorul construcției. În general putem spune că acest concept este un mijloc de a dărui o nouă viață clădirilor istorice, care pot crea o nouă lumină în societate [7, p.117].

Astăzi multe lăcașe sfinte, monumente arhitecturale, sunt transformate în:

➤ **Case de locuit.** Pentru ca biserica să nu dispară fără muncă, acestea se vând, iar noii proprietari o refac într-o clădire de locuit. Unii proprietari caută să păstreze aspectul original și detaliile interioare ale bisericii. Se lasă turnuri, clopotnițe și uși caracteristice cu ferestre. Coruri (balcoane pentru muzicieni) pe care le folosesc ca mansardă, iar în locul altarului este amplasată o masă. **Ex:** Așa este și în cazul unei biserici din Chicago, SUA, ce a fost transformată într-un duplex de noii proprietari, fiind de vânzare pentru prețul de 524.900 de dolari [fig.1] [8].

Sau a unei biserici, transformată într-o casă frumoasă cu patru camere, situată în inima orașului Kenmont Gardens, North Kensington, Londra, Anglia [fig.2]. Reședința de aproape 600 de metri pătrați se distinge prin interiorul în plan deschis, cu tavane înalte. Cuprinde o bucătărie, zona de luat masa și patru dormitoare. Ferestrele arcuite inundă casa cu lumină, iar pereții albi ajută să reflecte lumina, dând un caracter aparte casei. Bucătăria fabuloasă este în stil american cu scaune stil bar

și suprafețe din beton. Toate cele patru dormitoare somptuoase includ baie proprie, trei dintre ele având și câte un minunat dulap walk-in. Și aceasta încă se vinde contra sumei de 10 milioane £[9].

Figura 1. Casă de locuit din Chicago SUA [8]

Figura 2. Casă de locuit din orașului Kenmont Gardens, North Kensington, Londra, Anglia [9]

➤ **Restaurante:** A doua cea mai populară transformare este transformarea unei biserici într-un restaurant. **Ex:** exemplu restaurantul Old Library din suburbia Sydney. Biserica în care se află a fost construită în anul 1908, iar din anii 70 până de curând în ea a existat o bibliotecă (de unde și numele restaurantului). Dar această ultimă încarnare este cea care a făcut-o cu adevărat drag localnicilor. Spațiul minunat, contemporan, plin de lumină este parțial restaurant, parțial bar, cu o mulțime de semne ale trecutului livresc al clădirii [fig.3] [10].

Figura 3. Restaurantul “Old Library”, din suburbia Sydney, Australia [10]

Figura 4. Teatrul Quarry de la St Luke's [11]

➤ **Teatre:** Datorită acusticii și spațiului larg, unele biserici se transformă în teatre. **Ca ex:** Vechea biserică din Bedford, care s-a închis în 2008, a avut norocul să devină teatru. Teatrul Quarry de la St Luke's a

fost creat dintr-o biserică redundantă din Moravia din secolul al XIX-lea și Casa ministrului din secolul al XVIII-lea pentru a crea un nou centru de arte spectacolului pentru școala Bedford și comunitatea locală [fig.4]. Locația, cu fața spre oraș în față și cu terenul școlii în spate, subliniază legătura dintre școală și comunitate, dar a reprezentat provocarea interesantă a unei clădiri cu două „uși din față”. Cercetările istorice privind așezarea Moravian din Bedford au fost urmate de discuții detaliate cu ofițerii de conservare și planificare pentru a obține acordul pentru remodelarea clădirii protejate de gradul II [11]. Arhitecții au decis să o extindă: în spatele clădirii au adăugat un foaier semicircular spațios, cu ferestre mari cu vedere la grădină. În partea principală a bisericii se află auditoriu cu 300 de locuri. Scena situată chiar pe podea, este înconjurată de rânduri vizuale pe mai multe niveluri. Arhitecții au păstrat și îmbunătățit balcoanele bisericii. Materialele originale au fost păstrate ori de câte ori a fost posibil și reparate pe o bază similară. Tencuiala de var a fost folosită în toate clădirile originale, în timp ce zidăria exterioară originală a corului este expusă în noul foaier și asortată cu cărămidă cu fața dreaptă în noua lucrare. Pardoseala și tâmplăria de stejar noi sunt folosite pentru a unifica noul și vechiul în întregime [12].

➤ **Sala de concerte:** Mica biserică Sf. Elisabeta din centrul orașului Pittsburgh, SUA a fost transformată într-un loc pentru trupe rock „**Altar Bar**”. Biserica are o acustică uimitoare și suficientă pentru a invita 650 persoane și este repartizată pe 3 etaje [fig.5]. Inițial transformarea bisericii începe înainte de 2002, când Clint Pohl a cumpărat biserica de la Dioceza Catolică pentru 350.000 de dolari, o parte din târg fiind că noul proprietar nu își va bate joc de biserică cu decor elaborat. Așa apare Sanctuary, care era unul dintre numeroasele cluburi din localitate. Deși, clădirea avea încă exteriorul său original și vitraliile ornamentale, arăta clar că acest spațiu distinctiv fusese cândva o casă de cult. Cu o suprafață de 10.000 de metri pătrați, Sanctuary a folosit spațiul pentru două baruri, saloane, un ring de dans de 1.750 de metri pătrați și o sală de biliard pentru ca vizitatorii clubului. Muzica de la Sanctuary a constat dintr-un DJ live care a susținut hituri din anii 80, 90 și top 40, precum și spectacole live ocazionale. În 2006, zona a fost transformată în The Altar Bar, specialitatea sa fiind spectacolele live. În timpul celor zece ani de serviciu în Districtul Strip din Pittsburgh, locația a găzduit nenumărate turnee atât cu trupe de cover, cât și cu trupe naționale, a găzduit diverse seri tematice cu karaoke live. Prezentând peste 20 de

evenimente pe lună, The Altar Bar s-a încheiat în cele din urmă cu o notă ridicată în popularitate pentru pasionații de concerte locali [13].

Acum, clădirea este pe cale să devină biserică din nou. Orchard Hill Church, o mare congregație non-confesională cu sediul în suburbia Franklin Park, a achiziționat fostul Altar Bar la sfârșitul anului 2016 pentru 800.000 de dolari, iar acum lucrează cu arhitecți și antreprenori pentru a planifica o restaurare [13].

Figura 5. „Altar Bar” din Pittsburgh, SUA [14]

Figura 6. Hotel “Priory” din Pittsburgh, SUA [15]

➤ **În hotele:** O întregă mănăstire benedictină cu biserica Sf. Maria din Pittsburgh, construită în 1888 pentru călugării benedictini. **Hotelul de tip boutique”Priory”** deținut de o familie găzduiește barul Monks' de dimensiunea unei halbe, cunoscut drept cel mai mic pub din Pennsylvania, și Grand Hall, un spațiu de evenimente somptuos, cu vitralii austriece restaurate. În 2011, un director de agenție de publicitate și soția sa, Edward și Mary Ann Graf, de asemenea pasionați de conservarea istorică, au cheltuit 2,7 milioane de dolari pentru modernizarea proprietății, adăugând 17 camere de oaspeți, astfel s-a mărit numărul camerelor de la 25 la 42. Toate sunt proiectate în stilul secolului al XIX-lea și mobilate cu mobilier de epocă. Hotelul se mândrește, de asemenea, cu cea mai mare sală de banchete din oraș. Se afla în clădirea fostei biserici de la mănăstire [15].

Un alt exemplu este hotel din orașul belgian **Melechen Hotelul Martin’s Patershof [fig.7]**, situat într-o biserică neogotică din secolul al XVIII-lea. Istoria acestuia a început în jurul anului 1231 cu Frații Minori,

un ordin franciscan. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, frații minori au fost alungați din oraș de revoluționarii francezi. Mai târziu, ordinelor religioase – inclusiv Frații Minori – li s-a permis din nou să se întoarcă la Mechelen. Au decis să construiască o nouă mănăstire, în stil neogotic. Abia în 1863 s-a ridicat această frumoasă mănăstire. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, germanii au rechiziționat temporar biserica. Ulterior, frații minori au efectuat diverse renovări și reconstrucții, până când, la sfârșitul anilor 1990, au decis să vândă imobilele. În 1999, complexul a fost desconsacrat și transformat într-o zonă rezidențială cu grădini. În cele din urmă, în 2006, Martin's Hotels Group a solicitat o autorizație de construire pentru a transforma fosta biserică într-un hotel de 4 stele și și-a deschis porțile în iunie 2009 [16].

Sau **Kruisherhotel Maastricht**. Datând din secolul al XV-lea, fosta mănăstire Kruisheren și biserica gotică alăturată au fost transformate într-un hotel de design spectaculos de cinci stele, situat în inima centrului istoric al orașului Maastricht. Membru al Design Hotels și distins cu Dutch Hotel Award 2017, Kruisherhotel Maastricht combină arhitectura care provoacă gândirea cu caracteristici originale în cele 60 de camere ultramoderne, fiecare cu propriile particularități și detalii individuale[17].

Figura 7. Hotel“ Martin Patershof din Mechelen, Belgia”[16]

Figura 8. Hotel Kruisherhotel Maastricht (Olanda) [17]

➤ **În berării:** Pub-ul **Church Brew Works din Pittsburgh** [fig.9] se află în fosta biserică Sf. Ioan Botezătorul, care a început să fie construită în anul 1902. Parohia ei a fost reorganizată în 1993, iar în 1996

clădirea a fost transformată într-o fabrică de bere. Întregul proiect de reamenajare a fost finanțat privat de investitori regionali și proprietari locali din Pittsburgh. Mai mult de 95% dintre aceste fonduri au fost direcționate către dezvoltare, în timp ce restul au fost folosite pentru reducerea vopselei cu azbest și plumb și îmbunătățirea utilităților publice. La moment au putut fi folosite 10.000 de metri pătrați din biserica însăși, 4.500 de metri pătrați din rectorii, și 2.000 de metri pătrați din școala adiacentă [18].

Figura 9. „The Church Brew Works” din Pittsburgh, SUA [18]

Figura 10. Librăria Boekhandel Dominicanen [20]

➤ **În librării: Librăria Boekhandel Dominicanen (Polare Maastricht) Olanda [fig.10].** În 2008, librăria Boekhandel Dominicanen (Polare Maastricht) a fost aleasă drept cea mai frumoasă librărie din lume de ziarul britanic *The Guardian*, iar de atunci apare an de an în fruntea listelor celor mai apreciate librării de cititori. Și-a deschis ușile în 2007 la Maastricht. Spațiul ales este cu adevărat unic, deoarece este o veche biserică gotică dominicană construită în 1294. Din fericire, și în ciuda faptului că a fost abandonată de mai bine de două sute de ani, biserica nu a devenit o ruină, deși abia în 2006, după ce a servit diferitor utilizări, inclusiv depozitul de biciclete, clădirea a fost restaurată și a devenit, în cele din urmă, o librărie originală. Firma olandeză de arhitectură și design interior MERKX + GIROD s-a ocupat de renovarea vechii biserici, transformare care i-a adus în 2007 Premiul Lenvelt pentru arhitectură interioară. Interiorul este realizat într-un stil minimalist, dar cu păstrarea detaliilor originale. Tavanele boltite

actualizate și designerii au adăugat fresce decorative cu mese și rafturi din oțel negru. O clădire separată a fost adăugată clădirii bisericii. De asemenea, o clădire cu două etaje pentru depozitarea unei colecții mari de cărți. Magazinul avea o cafenea drăguță cu o masă uriașă în formă de cruce. Acum nu mai este nimic din asta în biserică, pentru că în 2014, din păcate, lanțul de librării Polare a dat faliment și și-a închis toate magazinele [19].

➤ **Centre de supercomputere: Barcelona Supercomputing Center** (BSC-CNS) [fig.11] este cel mai important centru de supercomputing din Spania. Gestionează MareNostrum, unul dintre cele mai puternice supercalculatoare din Europa și cel mai puternic din Spania. În 2004 Universitatea Politehnică din Catalonia a lansat inițiativa de a crea un Centru Național de Supercomputing la Barcelona. De la crearea sa în 2005, BSC-CNS a jucat un rol activ în dezvoltarea HPC (*calcul de înaltă performanță*) în Spania și în restul Europei. Centrul oferă oamenilor de știință internaționali infrastructuri și servicii de supercomputing și, de asemenea, difuzează cunoștințe și tehnologie în societate. Centrul de Supercomputing din Barcelona are o echipă multidisciplinară formată din experți în cercetare și dezvoltare și profesioniști care acoperă patru domenii majore de cercetare: știința informatică, științele vieții, științele pământului, știința computațională aplicată și inginerie [21].

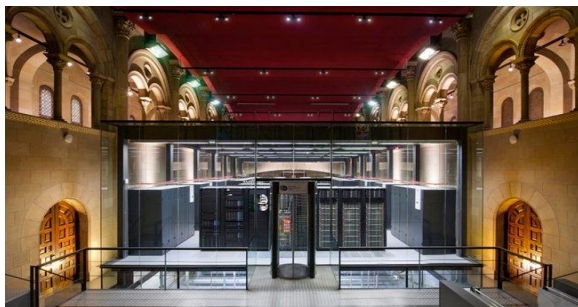

Figura 11. Centrului de Supercomputing din Barcelona [22]

Concluzii:

În urma celor cercetate putem face următoarele concluzii:

1. O clădire care nu este folosită se distruge și dispare între timp. De ce să se piardă o biserică veche, o clădire-monument arhitectural istoric, care anterior avea enoriași, care avea o altă viață, iar în prezent este un spațiu părăsit?
2. Pentru a le păstra în circuitul cultural turistic, este posibilă și chiar recomandată metoda reutilizării acestor monumente. Putem să o reutilizăm întrun spațiu, care va fi atractiv pentru turiști sau chiar pentru locatarii zonei. În așa mod se vor aduce bani și în bugetul localităților. Această reutilizare, bineînțeles că implică multe investiții.
3. În arhitectură, reutilizarea unei clădiri deja existente, pentru un nouă destinație se numește reutilizarea adaptivă sau reutilizarea clădirii.
4. Această metodă de reutilizarea a clădirii dă o nouă viață bunurilor istorice, transformându-le în ceva util, modern și necesar fie unor persoane fizice, fie juridice, cum ar fi: case de locuit, hotel, restaurante, librării, săli de concert, teatre etc.
5. Scopul acestor reutilizări este să fie păstrate caracteristicile originare, care dau șarm noii destinații a clădirii, adică se păstrază interiorul imobilului, astfel îmbinându-se trecutul cu modernul.
6. Reutilizarea este și un principiu de bază al conservării istorice.
7. Reutilizarea are avantaje, cum ar fi: există deja clădirea și nu trebuie să se cumpere pământ pentru construcția nouă; o construcție nouă durează mult mai mult decât reconstrucția; se utilizează mai puține materiale de construcție, prin asta se păstrează mediul înconjurător; materialele costă mai mult, decât forța de muncă; ar fi costuri enorme la demolarea clădirii și curățarea acestei suprafețe de pământ; ajutoare financiare din partea statului; păstrarea imaginii istorice al localității.
8. Unele clădiri au fost reutilizate chiar de 2, 3 ori.
9. Cele mai multe biserici transformate au fost cumpărate de persoane fizice, asociații private, sau rețele de hotel.
10. La moment sunt multe edificii care necesită complexe lucrări de renovare. Dar în vânzare găsim și biserici deja restaurate, care așteaptă noi proprietari și o nouă destinație.
11. Chiar dacă ele nu mai sunt biserici, după destinație, rămân să fie parte a patrimoniului localității, regiunii și a țării.
12. Este o practică care a luat amploare de peste 20 de ani în multe state din Europa și America. O practică care poate oare fi împrumutată și de Republica Moldova.

Referințe:

1. URSU, V. STAMATI, M. Aspecte de cercetare al clasificării monumentelor arhitecturale, În: materialele Conferinței științifico - practică Internațională „Abordări Moderne privind drepturile patrimoniale” ed.I, 12-13 mai 2022, UTM, DIDEI, FCGC, Chișinău, R. Moldova ISBN 978-9975-3541-0-3, pp.293-302.
2. BOIU, Ing. Iuliana, Contribuții specifice la activitățile de renovare urbană din Republica Moldova. Chișinău, 2020, 56p.
3. NICA, A.M. Valorificarea turistică a patrimoniului cultural – modalitate de creștere a competitivității în contextul dezvoltării economice regionale. București: Editura ASE, 2015, citat din articolul Ursu V., Stamati M., Aspecte de cercetare al clasificării monumentelor arhitecturale, În: materialele Conferinței științifico- practică Internațională „Abordări Moderne privind drepturile patrimoniale” ed.I, 12-13 mai 2022, UTM, DIDEI, FCGC, Chișinău, R.Moldova ISBN 978-9975-3541-0-3, pp.293-302.
4. NESTEROV T. Situl Orheiul Vechi. Monumente de arhitectură. Chișinău, 2003. 236 p.
5. Perlele arhitecturii naționale. Accesat [20.06.2023]. Disponibil: <https://cvartalimobil.md/blog/58-perlele-arhitecturii-nationale>
6. Un „fenomen ciudat” apărut în Europa de Vest îi sperie pe preoți și pe credincioși [online]. Accesat [20.06.2023]. Disponibil: <https://www.gandul.ro/magazin/un-fenomen-ciudat-aparut-in-europa-de-vest-ii-sperie-pe-preoti-si-pe-credinciosi-13746339>
7. LEȘAN, A. Specificul integrării clădirilor patrimonial cultural în circuitul de utilizare modern, În Materialele Conferinței Științifico-Practice Internaționale „Abordări moderne privind drepturile patrimoniale”, 12-13 mai, 2022, UTM, DIDEI, FCGC, Chișinău, R. Moldova, ISBN 978-9975-3541-0-3, pp.116-125.
8. Biserici vandute ca locuințe de lux [online]. Accesat [20.06.2023]. Disponibil: <https://ziare.com/casa/locuinte/biserici-vandute-ca-locuinte-de-lux-galerie-foto-125164>
9. Cum arată o fostă biserică care a fost transformată într-o locuință modernă [online]. Accesat [20.06.2023]. Disponibil: <https://diez.md/2015/09/21/foto-cum-arata-o-fosta-biserica-care-a-fost-transformata-intr-o-locuinta-moderna/>
10. The old library. Accesat [20.06.2023]. Disponibil: <https://www.smh.com.au/goodfood/sydney-eating-out/the-old-library-20120908-2ab47.html>

11. The quarry theatre at st lukes. Accesat [20.06.2023]. Disponibil: <https://fosterwilsonsize.com/projects/the-quarry-theatre-at-st-lukes/>
12. Quarry Theatre de la St Luke's / Foster Wilson Architects . Accesat [21.06.2023]. Disponibil: <https://www.archdaily.com/775889/quarry-theatre-at-st-lukes-foster-wilson-architects>
13. The Altar Bar to Be Resurrected Into a Church [online]. Accesat [21.06.2023]. Disponibil: <https://local-pittsburgh.com/music/the-altar-bar-to-be-resurrected-into-a-church/>
14. The Strip Altar Bar. Accesat [21.06.2023]. Disponibil: <https://www.flickr.com/photos/49438472@N00/7923859792>
15. Priory [online]. Accesat [21.06.2023]. Disponibil: <https://www.thepriory.com/about-the-priory-hotel.php>
16. Martin's Patershof [online]. Accesat [21.06.2023]. Disponibil: <https://www.martins-hotels.com/nl/page/martins-patershof/martins-patershof.11057.html>
17. Kruisherhotel Maastricht. Accesat [21.06.2023]. Disponibil: <https://www.oostwegelcollection.nl/en/kruisherhotel-maastricht/>
18. The Church Brew Works Pittsburgh, Pennsylvania. Accesat [21.06.2023]. Disponibil: <https://www.atlasobscura.com/places/the-church-brew-works-pittsburgh-pennsylvania>
19. Polare Maastricht: One Of The Most Beautiful Bookstores In The World. Accesat [21.06.2023]. Disponibil: <https://www.azureazure.com/es/cultura/libreria-polare-maastrich-una-de-las-mas-bellas-del-mundo/>
20. Boekhandel-dominicanen. Accesat [21.06.2023]. Disponibil: <https://www.bezoekmaastricht.nl/locaties/30386516/boekhandel-dominicanen>
21. Barcelona supercomputing center [online]. Accesat [21.06.2023]. Disponibil: <https://www.barcelonaturisme.com/wv3/en/page/4277/barcelona-supercomputing-center-.html>
22. Barcelona supercomputing center. Accesat [21.06.2023]. Disponibil: <https://www.atlasobscura.com/places/barcelona-supercomputing-center>

Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare nr. 20.80009.0807.34 „*Sporirea valorii patrimoniului cultural din Republica Moldova*”.